

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΑΓΟΥΛΑ
Λέκτορας της Γλωσσολογίας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

ΔΩΡΕΑ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΙΒΑΔΑΡΑ

ΔΗΜΟΚΡΕΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ
ΠΑΠΥΡΟΛΟΓΙΑΣ - ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΑΡΙΘΜ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 00745

ΑΘΗΝΑ 1982

1. ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ

Ἡ ἱστορία τῆς Ἀγγλικῆς ^{ἢ Γερμανικῆς} καὶ τῆς Γαλλικῆς, στὴν ὁποία ἀπελευθύνουμε τὰ μαθήματα κατὰ τὸ τρέχον ἀκαδημαϊκὸ ἔτος, εἶναι ἡ ἱστορία δύο "γερμανικῶν" καὶ μιᾶς ρομανικῆς ἢ νεολατινικῆς γλώσσας ἀντιτεταύχως ἢ Ἀγγλικῆς ^{ἢ Γερμανικῆς} καὶ Γαλλικῆς ^{ἢ Γερμανικῆς} στὸν γερμανικὸ κλάδο τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς (ΙΕ), ἐνῶ ἡ Γαλλικὴ εἶναι συνέχεια τῆς Λατινικῆς, καὶ μὲ τὴν σειρά τ.π. ἀνήκει στὸν ἰταλικὸ κλάδο τῆς ΙΕ. Ἔτσι καταλήγουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ ^{ἢ Γερμανικὴ} καὶ ἡ Γαλλικὴ εἶναι τρεῖς ἀπὸ τὶς σημερινές μορφές τῆς ΙΕ. Ἐπειδὴ λοιπὸν θὰ ἐξετάσουμε τὴν πορεία τους διὰ μέσου τοῦ χρόνου (διαχρονικῶς), κρίθηκε σκόπιμο νὰ ἐξετάσουμε περιληπτικὰ τὶς ἀνώτερες ἀρχές τους, δηλ. τὴν ΙΕ.

Προϋθὸς ὁμως δώσουμε ἀπάντησιν στὸ ἐρώτημα τί εἶναι ἡ ΙΕ ἢ ἀκριβέστερα οἱ ΙΕ γλώσσες, θὰ ἀναφερθοῦμε στὴν γλωσσολογία, τὸν ἐπιστημονικὸ ἀκριβῶς κλάδο ποῦ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν μελέτη καὶ γιὰ τὴν μελέτη τῆς ΙΕ.

2. ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ - ΓΕΝΙΚΟΤΗΤΕΣ

Ἡ γλωσσολογία εἶναι σχετικῶς νέα ἐπιστήμη (ἀρχές 19ου αἰ.), μέχρι δὲ τὸ τέλος περὶ τοῦ 19ου αἰ. ἐμφανίζεται ὡς συγκριτικὴ καὶ ἱστορικὴ γραμματικὴ διαφόρων γλωσσῶν, ἐνῶ ἀργότερα ἀναπτύσσεται ἡ γενικὴ γλωσσολογία (ἀναζητεῖ τὶς γενικὲς ἀρχές ποῦ διέπουν ὅλες τὶς γλώσσες) καὶ ἡ μέθοδος ἐρευνας διακρίνεται σὲ συγχρονικὴ — ὅταν ἐξετάζεται ἠρῶς ἐνὶ καιρῷ μιᾶς γλώσσας, ὅχι ἀπαραίτητα σύγχρονη τοῦ ἐρευνητοῦ — καὶ ἱστορικὴ-διαχρονικὴ (χωρὶς νὰ ἀποκλείεται σήμερα καὶ ὁ συνδυασμὸς συγχρονικῆς καὶ ἱστορικῆς-διαχρονικῆς μεθόδου, δηλ. ἡ παγχρονικὴ θεώρησις τῆς γλώσσας).

Ἡ γλωσσολογία ἔλαβε σίματα καὶ ὅταν, κύριως μετὰ τὸ 1800, ἄρχισαν νὰ γίνωνται σφαιρῆς συγκρίσεις μεταξὺ διαφόρων γλωσσῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας. Οἱ συγκρίσεις αὐτές ἔδειξαν ὅτι οἱ περισσότερες εὐρωπαϊκῆς καὶ ἠρῶς ἀσιατικῆς γλώσσες εἶναι συγγενεῖς. Οἱ γλώσσες αὐτές ὠνομάστηκαν ἰαετικῆς ἢ ἄρρις καὶ ἀργότερα ἰνδοευρωπαϊκῆς ἢ, ἀπὸ τοῦς Γερμανοῦς, ἰνδο-γερμανικῆς.

3. ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ

Ἡ μελέτη καὶ ἡ σύγκρισις ἐπεκτάθησαν μὲ τὸν καιρὸ σὲ ὅλες τὶς γλώσσες τοῦ κόσμου· ἔτσι ἔγινε δεκτικὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ ἄλλων γλωσσικῶν οἰκογενειῶν. Σήμερα μποροῦμε νὰ διακρίνουμε σ' ὅλο τὸν κόσμον τὶς ἑξῆς οἰκογένειες (χωρὶς νὰ ἀναφέρουμε διαφόρες μεμονωμένες γλώσσες): 1) Ἰνδοευρωπαϊκῆς, 2) Χαμιτο-σημιτικῆς (Ἀραβικὴ, Ἑβραϊκὴ, Ἀιθιοπικὴ [Αἰθιοπικὴ] κ.ἄ.), 3) Νεγροαφρικανικῆς (περιλαμβάνει στὴν οὐσία τρεῖς μεγάλες οἰκογένειες), 4) Καυκάσιαν (Γεωργιανὴ κ.ἄ.), μὲ τὴν ὁποία ἔχει ὑποστηρικτῆσιν συχρῶς ὅτι εἶναι συγγενὴς ἢ βασικὴ,

5) Ευραλο-αλιταϊκή (ξυνο-συγγρική [ξυλανδική, Έσθονική, Λαπωνική, Σαμογετική, Ούγγρική] - Τουρκική, Κογγολική κ.τ. ώρισμένοι θεωρούν ότι ή Ταμυλική καί ή Κορεατική άνήκουν σ'αυτήν τήν οίκογένεια), 6) Ευξετο-σινική (Κινεζική, Βιεττική, Βιετνανική, Εσωνική κ.λπ.), 7) Ερασιελική - άγγλ. Itravidian/ γαλλ. dravidien (διδέσφρες μή ύδοευρωπαϊκές γλώσσες τών 'Ινέιων άπό τές όκοτες σκουδαίστερη'είναι ή Ταμουλική - Tamil/ταμουί), 8) Καλαϊκο-πολυνησιανή (γλώσσες Φιλιππίνων, Σουάτρας, 'Ιάβας, Ν. Ζηλανδέας κ.λπ.), 9) Ίθαγενές γλώσσες τής 'Αμερικής (Amerindian 1./1. améridiennes), καί κατατάσσονται σέ κολλές οίκογένειες. Μέ τές γλώσσες τής 'Αμερικής συνδέονται άπό μερικούς οι λεγόμενες Παλαιοαμερικικές ή 'Υπερβόρειες (B.A. Ευθερία).

Βλέπουμε ότι ό όρος "γλωσσική οίκογένεια" έν σημαίνει ύποχρεωτικά κοινή καταγωγή, όπως λ.χ. στην περίπτωση τών γλωσσών τής 'Αμερικής (μερικού διακρίνουν 5 οίκογένειες στην Β. 'Αμερική καί 108 στην Νότια). Έκτός άπό τόν γενεαλογικό (ή γενεαγενικό) ύπάρχει καί άλλος τρόπος ταξινόμησης τών γλωσσών: ή τυπολογική ή ταξιλόμηση, βάσει τού φωνολογικού, μορφολογικού καί συντακτικού συστήματος τών γλωσσών. Πολλές φορές γλώσσες γενετικά συγγενείς διαφέρουν τυπολογικά, όπως λ.χ. ή σημερινή 'Αγγλική έν σχέσει μέ τές άλλες ΙΕ γλώσσες. Έπειδή ή 'Αγγλική μοιάζει άρκετά στην συντακτική δομή μέ γλώσσες όπως ή Κινεζική, ήταν εύκολο νά δημιουργηθή ή Pidgin English - ή λ. κοεόρχεται άπό τό business -, καί χρησιμοποιείται, έν καί σπανιότερα σήμερα, στά λιμάνια τής 'Απω 'Ανατολής κ.ά.

4. Η ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Η οίκογένεια αυτή περιλαμβάνει τές περισσότερες γλώσσες τής Ευρώπης (πλήν τής Βαλτικής, τής ξυνο-συγγρικής καί τής Τουρκικής) καί μερικές τής 'Ασίας φυσικά μέ τές κατακτήσεις καί τές άποικίες διαφόρων ευρωπαϊκών κρατών οι ΙΕ γλώσσες εισέδυσαν καί στίς άλλες ήκεύρους.

Στίς ΙΕ περιλαμβάνονται οι έξης γλώσσες καί γλωσσικές οίκογένειες:

1) 'Ελληνική (περίπου άπό τό 1400 - 1200 ές 'Μικηναϊκή" - Κνωσός, Μυκήνες, Πύλος, Θήβα). 'Από τόν 8ο αί. π.Χ. εμφανίζεται δισκασμένη σέ διαλέκτους ('Ιωνική-'Αττική, 'Αχαϊκή ή 'Αρκαδο-κυκριακή, Λιολική, Δωρική ή Βορειοδυτική). 'Από τό 300 π.Χ. - 300 μ.Χ. (ή καί άργότερα) εμφανίζεται ή ('Αλεξανδρινή) Κοινή, καί έχει ως βάση τήν 'Αττική διάλεκτο, έν συνέχεια ή μεσαιωνική 'Ελληνική καί τέλος ή νεώτερη 'Ελληνική. 2) 'Ιταλική. 'Αποτελείται άπό δύο διαλεκτικές ομάδες, τήν Λατινόςαλιταϊκή καί τήν Ουσκοουμβολική. 'Αι'ιούτες Ελκε ή Λατινική, καί τήν συνεχίζουν - για τήν άκρίβεια τήν δημόδη Λατινική - οι νεολατινικές ή ρομανικές γλώσσες (Γαλλική, 'Ισπανική, 'Ιταλική κ.λπ.). Στην 'Ιταλία έχουν λαληθή καί

1. Δέν κάνουμε λόγο για ταξιλόμησης στήν έννοια σέ φυσικά, άνθρωπολογικά καί ύδεολογικά κριτήρια. Έπισημαίνουμε ές άλλου ότι ή τυπολογική ταξιλόμηση μπορεί νά συνυπάρχη μέ τήν γεωγραφική ή καί τήν γενεαλογική, όπως στην περίπτωση τών Βαλκανικών γλωσσών.

ἄλλες γλώσσες, μὴ IE (Ἑτρουσικὴ - ἄρισμένοι πάντως τὴν θεωροῦν IE-, Λιγουρική κ.ἄ.) ἢ II', ὅπως ἡ Ἑλληνική, Βενετική (Venetian/ venéto), Μεσσηνιακή (Messarian/ messarién), συγγενῆς τῆς Ἰλλυρικῆς, κ.ἄ. 3) Κελτική. Σ' αὐτὴν ἔζησε ἡ Γαλιτική, ὅπως καὶ οἱ σημερινὲς Βρετανική (Βρετάνη), Οὐαλική, Ἰσλανδική, Σκωτική (Scots Gaelic/ àcnasais gaéiliche). 4) Γερμανική (ἢ Γουττονική). Περιλαμβάνει τρεῖς ὁμάδες. (α) Βόρεια Γερμανική: Σουηδική, Νορβηγική (μὲ δύο μορφές τοῦ θημίζου τὴς δικῆς μας καθαρῆς καὶ δημοτικῆς!), Λανική, Φινλανδική (θερμὲς ὕψου) καὶ Ἰσλανδική (ἰδιαίτερα συντηρητικὴ). (β) Ἀνατολικὴ Γερμανική, στὴν ὁποία ἔζησε, μεταξύ ἄλλων, ἡ Γοτθική (ἡ ἀρχαιότερη ἀπ' ὅλες τὴς γερμανικῆς γλώσσας). (γ) Δυτικὴ Γερμανική: (κυρίως) Γερμανική (ἢ Γερμανική - ἡ συνήθης γλῶσσα τῆς Γερμανίας, Αὐστρίας καὶ Ἑλβετίας, μὲ παραλλαγὴ τὴν Ἑβραεογερμανικὴν Yiddisch - καὶ κάτω Γερμανική, στὴν πεδινὴ Β. Γερμανία, τοῦ ἔχει διαλεκτικὸ χαρακτῆρα), Ὀλλανδοφλαμανδική (Netherlandish / néerlandais) καὶ Νοτιοαφρικανικὴ (Afrikaans), Φρισιανή (Frisian / frison: φρισιανὸς ὕψου στὴν Β. Ὀλλανδία), Ἀγγλική. 5) Σλαβική. Τρεῖς ὁμάδες. (α) Νότια: Βουλγαρικὴ (οἱ Βούλγαροι καὶ ἐκλαβιστοῦν μιλῶσαν τὴν Πρωτοβουλγαρικὴν, γλῶσσα μογγολικῆς προελεύσεως, χρησιμοποίησαν δὲ γιὰ ὠρ: σμένο διδάστημα τὴν δημόδι γερμανικὴν Ἑλληνικὴν ὡς ἐπίσημη γλῶσσα - ἡ ἀρχαία Βουλγαρικὴ εἶναι ἡ ἀρχαία ἢ ἐκκλησιαστικὴ Σλαβική), Σερβοκροατικὴ, "Μακεδονικὴ" (περιοχὴ Σκοπίων) - ἐνδιάμεσο ἴδιωμα μεταξύ Βουλγαρικῆς καὶ Σερβοκροατικῆς -, Ἑλλοβενικὴ. (β) Δυτικὴ: Πολωνικὴ, Τσεχικὴ καὶ Σλοβακικὴ κ.ἄ. (γ) Ἀνατολικὴ: Ρωσικὴ (κυρίως Ρωσικὴ ἢ Μεγαλορωσικὴ, Λευκορωσικὴ, Μικρορωσικὴ ἢ Οὐκρανικὴ). 6) Βαλτική: (παλαιά) Πρωσικὴ, νεκρὴ ἀπὸ τὸν 17ο αἰ., Λιθουανικὴ (πολύ συντηρητικὴ, ἂν καὶ μαρτυρεῖται μὲλος ἀπὸ τὸν 16ο αἰ.), Λεττικὴ ἢ Λεττονικὴ (Latvian / lette ἢ létton). Ἡ Βαλτικὴ καὶ ἡ Σλαβικὴ θεωροῦνται ἀπὸ ὠρισμένους ὅτι ἐποτελοῦν μίαν οἰκογένεια, τὴν Βαλτοσλαβικὴν. 7) Ἀλβανικὴ (Γκένγκικὴ), στὸν Βορρῦ, καὶ Τσαρκικὴ, στὸν Νότο ἄλλῃ καὶ στὴν Ἑλλάδα - Ἀρβανίτικα - καὶ τὴν Κάτω Ἰταλία). Ἐχει ὑποστηρικτῆ ὅτι προῆλθε ἀπὸ τὴν Ἰλλυρικὴν, ἀλλὰ σήμερα τὴν συνδέουσι περισσότερο μὲ τὴν Θρακικὴν καὶ τὴν Δακικὴν (Ρουμανία). 8) Αρμενικὴ (συγγενεὴ τῆς ἦταν οἱ ἀρχαῖες καὶ λίγο γνωστῆς Θρακικῆς καὶ Δρυικῆς). Ἐμφανίζεται στὴν ὁμῆ καὶ στοῦ λεξιλόγιό της στενωτέρη συγγένεια μὲ τὴν Ἑλληνικὴν. 9) Χεττικὴ (Μ. Ἀσία) εἶναι ἡ IE γλῶσσα μὲ τὴν παλαιότερη γραπτὴ καὶ ὁδοὶ (πρὸ τοῦ 1700 π.Χ.) καὶ μὲ πολλὰ ἀρχαῖα στοιχεῖα. Ἄνηκε μασὺ μ' ἄλλες, ὅπως ἡ Λυβικὴ ἢ Δουβιτικὴ, στίς λεγόμενες Ἀνατολικὰς γλώσσας (Anatolian l. / 1. anatoliennes), στίς ὁποῖες ἔζησαν καὶ μερικῆς ἀνυθόλου IE χαρακτῆρα ὅπως ἡ Καρκικὴ καὶ ἡ Λυβικὴ. Ἀπὸ μερικῶν ἢ Ἑτρουσικὴν (Ἰταλία) θεωρεῖται IE καὶ μέγιστα Ἀνατολικὴ γλῶσσα. 10) Ἰνδοῦρανικὴ ἢ Ἀρία. Δύο ὁμάδες. (α) Ἰνδικὴ: ἀρχαία Ἰνδικὴ ἢ Σαμκρικτικὴ, ἰδιαίτερα συντηρητικὴ καὶ παλαιότερη φάσις τῆς λέγεται Βεδικὴ καὶ ἦταν θρησκευτικὴ, κυρίως, γλῶσσα, ἢ ἡ Σαμκρικτικὴ - "δόκιμη γλῶσσα" - καθιδίστηκε ἀπὸ τοὺς Ἰνδοὺς γραμματικῶς, χρησιμοποιοῦται δὲ ὡς γενικώτερος ὅρος ἀντὶ τοῦ ἀρχαίου Ἰνδικῆς), μεσαιωνικὴ Ἰνδικὴ, γνωστὴ ὡς Πακρικτικὴ ("λαϊκὴ γλῶσσα"), περιλαμβάνει δὲ περικύρια ἰδιώματα (Pili κ.ἄ.), νεώτερη Ἰνδικὴ (κλήθος γλωσσῶν καὶ διαλέκτων) (νεωστῆτερη εἶναι ἡ Hindustani, τῆς Ἰνδίας, ἢ

Urdu, στο Πακιστάν), στις όμορες άνηκουν και τέ Ταγγίτικα (Rajpuri ή Bysry/ rspani). (β) Ίσπανική: άρχαια Ίσπανική (Λέοντινή, τακτικότερα γνωστή ως Βενετική -γλώσσα τών Αβίστα, που ήταν, κυρίως, τί βραδ ειβάλα του Ζαροτόρη ή Ζαροτεύ-στρα-, άρχαία Περσική, που ήταν ή γλώσσα τής περσικής αυτοκρατορίας, Σακκική): μεσαιων. Ίσπανική (μεσαιωνική Περσική, Περσική κ.ά.), νεώτερη Ίταλική (Περσική Κουρδική, Αφγανική κ.λπ.). 11) Τουρική (πινετικό Τουρκιστάν, 7ος-8ος α.έ.), που διακρίνεται σε Α (άντολική) και Β (δυτική).

Πρίν κλείσουμε τόν κατάλογο αυτό τών ΓΕ γλωσσών, σημειώνουμε ότι έπι-σμένοι γλωσσολόγοι ύποστήριξαν κατά καιρούς τήν ύπαρξη και άλλων. Τών περσική-νο α.έ. λ.χ. υπέθεσαν μερικοί ότι ή Α.βανική συνεχίζει μέν άρχαίαν ΓΕ γλώσσα, τήν Πελασγική (γενική όνομασία για διάφορες μη έλληνικές γλώσσες του έλληνικού χώρου). Στήν έποχή μας ύποστηρίχθηκε ότι ή Πελασγική τίς γενικότερα έθεωρείτο Εροελληνική, δηλ. μη ΓΕ- ήταν ή γλώσσα Προτεστυαίαν του ήρθαν στην Ελλάδα πρύν άπό τούς Έλληνες. Τά έπιχειρήματα όμως τών ύποστηρικτών τής τελευταίας άπόφως, γνωστής ως "Πελασγική θεωρία", κρίνονται άνεπιτυχή (για περισσότερα βλ. Γ. ΗΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ, Εύντομη Είσαγωγή στην Ίνδοευρωπαϊκή Γλωσσολογία..., σσ. 70-80).

5. ΟΙ ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1800

Οι Έλληνες ήταν άπό τούς πρώτους που άσχολήθηκαν με τήν μελέτη τής γλώσσας. "Ίση στόν "Κρατύλο" του Πλάτωνος εξετάζονται προβλήματα, τό λέγαμε, γενικής γλωσσολογίας; θέματα έηλ. θεωρίας τής γλώσσας. Οι Στωικοί πύλι, όπως κ.ά., έξήτησαν τήν γλώσσα σε σχέση με τήν λογική. Ευστηματικότερες πάντως ήταν οι γλωσσικές μελέτες κατά τούς άλεξανδρινούς χρόνους όποτε διαμορφώθηκε ή γραμματική θεωρία, ή περιγραφή τής γλώσσας (παραμερίσθηκαν γενικά οι καλύτερες θεωρητικές συζητήσεις). Ο ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ό ΘΡΑΞ συνέταξε περί τό 100 π.Χ. γραμμα-τική ("Τέχνη Γραμματική"), τήν πρώτη εύρωπαϊκή γραμματική (ο περσένης Ίνέος γραμματικός: Ραβίηί -κατά τόν 4ο α.έ. π.Χ.- που ρύθμιζε μαζί με άλλους τήν Σανσκριτική, προηγήθηκε, φυσικά, τών Έλλήνων, αλλά δεν είχε γίνει εύρύτερα γνωστός).

Η γραμματική του ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ και η άντίληψη ότι ή Έλληνική είναι τέλεια γλώσσα και ένσάρκωσι τών λογικών άρχών, που διέκουν τήν καθόλου γλώσσα δημιούργη-σαν έναν έλληνοκεντρισμό στην γραμματική έπιστήμη (βλ. παραδοσιακή ή σχολική γραμματική). Έξ άλλου οι Έλληνες, άργότερα δέ και οι Λατίνοι, δεν συνέλαβαν τήν έννοια τής συγγενείας τών γλωσσών. Δεν μάθαιναν γενικά ξένες γλώσσες, γιατί ή γλώσσα τους ήταν γλώσσα κολιτισμού και έμπορικών συναλλαγών (ένα είδος lingua franca). Μερικές φορές γινόταν σύγκριση Έλληνικής και Λατινικής, αλλά οι άνεκαλυπτόμενες όμοιότητες ήταν συχνά φευδείς (όπως λ.χ. στην περίπτωση τών όσπ.ός" έλη και silva):δεν ύπήρχε θεωρητικό υπόβαθρο και σαφείς μέθοδοι έρευνας. Η Λατινική μέλιστα θεωρήθηκε συγγενής τής έλλοικης διαλέκτου ("αίολική ύπόθεσι").

Ο όρος δηλώνει μία γλώσσα που χρησιμοποιείται κυρίως κατά τές έν-κορικές έκαφές μεταξύ άτόμων που μέλουν διαφορετικές γλώσσες τέτοια ήταν ή γλώσσα που μέλυσαν άλλοτε στα λιμάνια τής Μεσαγείου και είχε ως βάση τήν Ίταλική.

εσώσον καὶ στίς δύο δέν τονύζεται ἡ λήγουσα (κόταμός καὶ ὄχι κοταμός) κ.λπ. Κατὰ τόν 19ο αἰ. ὑποστηρίχθηκε πάλι ἡ συγγένεια Ἑλληνικῆς καὶ Αστυνικῆς ἀλλά μὲ διαφορετικὴ βῆσι ("Ἱταλοελληνικὴ ὑπόθεσι").

Κατὰ τόν Μεσαίωνα ἐπεκράτησε ἡ τάξι νά ἀνέγνωνται ὅλες οἱ γλώσσες στήν Ἑβραϊκῆ. Ὁ DANTE κούτως, ξεφεύγοντας ἀπὸ τὸ γενικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἔκανε σωστὲς παρατηρήσεις ὅταν συνέκρινε τὴν Ἱταλική, τὴν Γαλλικὴ καὶ τὴν Ἰσπανικῆ. Γιὰ τὶς ἄλλες ὅμως γλώσσες -τῆς Εὐρώπης ἐκηρατάθηκε ἀπὸ τὴν παράδοσι, γιὰ τόν Πύργο τῆς Βαβέλ καὶ τὰ συμπεράσματά του, δέν ἦταν ὀρθά. Σημειώνουμε ὅτι ἰσχυρὰ καὶ τόν 16ο αἰ. ὁ κερσίφημος Γάλλος ἑλληνιστὴς GUILLAUME FUREE θεωροῦσε ὅτι ἡ Γαλλικὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ ἐνῶ ἄλλοι ἀπὸ τὴν Ἑβραϊκῆ! Γενικὰ μέχρι τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ. οἱ περισσότερες προσπάθειες συγκρίσεως διαφόρων γλωσσῶν ἦταν ἐσφαλμένες. Ὁ Βολταῖρος ἔλεγε χαρακτηριστικὰ γιὰ τὶς ραντιστικὲς ἐτυμολογίαις τῶν συγχρόνων του: "Ἡ ἐτυμολογία εἶναι μιὰ ἐκλιπτικὴ στὴν ἀκοία τὰ σω- νήεντα δέν παύζουσι κανένα ρόλο καὶ τὰ σύμφωνα παύζουσι κολὺ μικρὸ" (L'etymologie est une science dans laquelle les voyelles ne sont pour rien et les consonnes pour fort peu de chose").

Ἐς ἄλλου ἡ μελέτη τῶν γλωσσῶν ὑπηρετοῦσε ἀπλῶς τὴν φιλολογία (ἦταν ancilla philologiae) καὶ ἀπέβλεπε στὴν καλύτερη ἐρμηνεία τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων ἢ τῆς Βίβλου, ἐνῶ παράλληλα ἐξετάζονταν θεωρητικὰ γλωσσικὰ προβλήματα, ἀλλὰ, κατὰ κανόνα, μὲ βῆσι τὶς ἀντιλήψεις τῶν Ἀρχαίων.

6. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ (ΜΕΘΟΔΟΙ - ΠΡΟΣΕΣ)

6.1. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

Ἐτὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰ. ἐμφανίζεται ἡ γλωσσολογία, χωρὶς ὅμως γιὰ μεγάλο διάστημα νά ἀποδεδειχθεῖ οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴν φιλολογία καὶ νά θεωρηθῆ αὐτοτελὴς ἐπιστῆμη μὲ ἰδιαιτέρο ἀντικείμενο ἔρευνας καὶ ἰδιαίτη μεθόδου. Αὐτὸ διαπιστώνεται ὄχι μόνο ὅτι τὸ γεγονός ὅτι ἡ γλωσσολογία ἦταν, τὴν ἐποχὴ αὐτῆ, κυρίως συγκριτικὴ καὶ ἱστορικὴ γραμματικὴ -ὁ ἄρος linguistics/linguistique...δέν εἶχε ἀκόμη εὐρεία χρῆσι-, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι στὴν Ἀγγλικὴ ὁ ὅρος comparative philology δεῖχνει τὴν στενὴν σχέση μετὰ τῆς ἱστορικοσυγκριτικῆς γλωσσολογίας καὶ φιλολογίας. Ἔτσι ἀνάλογα μὲ τὶς γενικώτερες τάσεις καθε ἐποχῆς ἡ γλωσσολογία δέχθηκε τὴν ἐπίδρασι ἐπιστημῶν ὅπως ἡ φυσικῆ, ἡ ψυχολογία, ἡ κοινωνιολογία κ.ἄ.

Ἡ μέθοδος ποὺ χρησιμοποιοῦνταν στὴν ἀρχὴ ἦταν ἡ συγκριτικὴ. Μὲ τὴν σύγκρισιν διαπιστώνεται ἡ ομοιότητα δύο ἢ περισσοτέρων γλωσσῶν. Προέκυπτε ἑπομένως γιὰ συγγενεῖς γλώσσες, πρῶτον ποὺ σημαίνει ὅτι προέρχονται ἀπὸ διαφορετικὲς ἐξελεύσεις μιᾶς γλώσσας: οἱ συγγενεῖς γλώσσες εἶναι μιὰ γλώσσα ποὺ διαφορετικῶς ἔληκε στὴν πάροδο τοῦ χρόνου. Κατὰ τόν διάσημο Γάλλο γλωσσολόγο τοῦ αἰῶνα μας

ANTOINE MEILLET θά όνομασθή ΙΕ γλώσσα κάθε γλώσσα κού σ' όποιαθήποτε στιγμή, σ' όποιαθήποτε κερλοχή καί σ' όποιαθήποτε βαθμό άλλουόσεως άποτελεεί μιά μορφή κού κήσε ή ΙΕ, συνεχίζοντας έτσι άδιδόχοι τήν χρήση τής. Καί κιά "γλωσσολογικά": οί ΙΕ γλώσσες είναι άρισμένη σύστημα άντιστοιχιών μεταξύ τών γλωσσών κού παραδόθηκαν ιστορικά². Οί άντιστοιχίες είναι τά μόνα θετικά έξετάμενα, ένω οί άποκαταστάσεις ή έκαναυυυδέσεις είναι τά σύμβολα μέ τά όκοια έκφράζουμε έν συντομία τές άντιστοιχίες. Υπενθυμίζουμε έδώ ότι οί έκακαθιστώμενοι, οί άμάρτυροι τύποι, δηλώνονται μέ άστερίσκο, ένω τά σύμβολα > καί < σημαίνουν άντιστοιχώς "έγινε" καί "πρόέρχεται άπό": λ.χ. ΙΕ *pātēr > καλ. άγγλ. pōdor ή καλ. άγγλ. pōder < ΙΕ *pātēr.

6.1.1 ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΥΚΡΙΤΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

Τρεις είναι οί βασικές άρχές τής συγκριτικής γλωσσολογίας. 1) Άρχή τής συνεχείας. Έάν μπορούμε νά εζυμοτε βέβαιοι ότι έρευνάμε μιά γλώσσα μέσα στόν χρόνο θά βρούμε τά καλαιότερα στάδιά της, αυτό συμβάλει όστί οί γλώσσες δέν γνωρίζουν άπότομες άλλαγές' είναι άναγκαία μιά κοινή γλώσσα γιά τήν διατήρησι τής άμοιβαίας κατανοήσεως κού άκαιτεεί ή κοινωνική ζωή. Εέβαλα, γιά ν' άκρυβολογήσουμε, δύο άτομα δέν έχουν άκριβώς τήν ίδια γλώσσα (έχουν, όεις λέγεται, διαφορετική έξιδόλεκτο) καί μάλιστα όταν άνήκουν σέ άλλη γενεά, αλλά οί διαφορές - είναι λίγες' όταν όμως περάση πολύς καιρός γίνονται μισθητές (εβ. Άγγλική καί Γαλλική 11ου καί 20ου αί.), αλλά καί πάλι έχει κανείς τήν αίσθησι ότι πρόκειται πάντοτε γιά τήν ίδια γλώσσα. 2) Τό άόθαύρειο ή ή σύμβατικότητα τοῦ γλωσσικού σημεῖου (l' arbitraire du signe, κατό τόν θεμελιωτή τής γενικής γλωσσολογίας FERDINAND de SAUSSURE). Έάν διάφορες γλώσσες, γιά νά εκφράσουν τήν ίδια έννοια, καταφεύγουν στόν ίδιο περίκου συνδυασμό φθόγγων³, αυτή ή σύμβασι άκαιτεεί μιάν έξήγησι. Όταν άποκλεισθή ό θανεισμός, κού δέν είναι πιθανός στήν περίπτωση κολλών καί κοιλύλων όμοιοτήτων, καταλήγουμε στήν συγγένεια, στήν κοινή προέλευσι:

2. Π.χ. στό ΙΕ ā άντιστοιχεεί έλλ. ā - στήν 'Ιεν.-'Αττ. συνήθως η -, λατ. ā, σανσκρ. ā, αλλά γερμ. o κ.ο.κ.: ΙΕ *pātēr, έλλ. μάτηρ (μήτηρ), λατ. pater, σανσκρ. pātā - καλ. άγγλ. pōdor.

3. Ένώ συνήθως - βάσει τής έν λόγω άρχής - αυτό δέν συμβάλει, εξαίρουμένων βεβαίως τών ήχομιμήσεων καί όνοματοποιών, κού κερουσιάζουν κολλές φορές όμοιότητες άκόμη καί στίς κιά διαφορετικές γλώσσες.

π.χ. τὰ ἑλλ. (ὄρω. κ.ᾶ.) ¹μῆτηρ, λατ. pater, σανσκρι. māta, γερμ. Mutter, ἄγγλ. mother κ.λπ. ἀνάγονται σέ ΙΕ τύπο *patēr. Ἡ ἀρχὴ τῆς συμβατικότητος τοῦ γλωσσικοῦ σημείου εἶναι βασικὴ γιὰ τὴν σύγκρισιν, οἱ πρῶτοι δέ γλωσσολόγοι στηρίχθησαν σ' αὐτὴν χωρὶς νὰ τὴν ἔχουν συνειδητοποιήσει.

3. Ἡ σταθερότητα τῶν λεγόμενων φωνητικῶν νόμων (σήμερα ὀνομαζονται καὶ φωνολογικοὶ νόμοι). Οἱ ὁμοιότητες ποῦ διαπιστώνονται μεταξὺ ὠρισμένων γλωσσῶν εἶναι μιὰ ἀφετηρία. Χρειάζεται ἀκόμη ν' ἀποδειχθῆ ὅτι τὰ διάφορα γλωσσικὰ στοιχεῖα τους βρίσκονται σέ κανονικὴ καὶ σταθερὴ ἀντιστοιχία μεταξὺ τους. Ἔτσι ἔχουμε ὡς τρίτη ἀρχὴ τὴν σταθερότητα τῶν φωνητικῶν νόμων. Ἐν λ.χ. μιὰ ἀρθρωσι μεταβληθῆ σέ μιὰ λέξι, θά μεταβληθῆ τὸ ἴδιο σέ ὅλες τὶς λέξεις τῆς γλώσσας ὠρισμένης ἐποχῆς, στίς ὁκοῦες ἐμφανίζεται ὑπὸ τὶς ἴδιες συνδεῆκες. Ἔτσι ΙΕ *p > ἑλλ. -v (*jwgon > ζυγόν), ΙΕ *ā > γερμ. ō (*pāter > καλ. ἄγγλ. mother), λατ. -t- > γαλλ. θ (vita > vie).

Κρέκει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἔχει μεγάλη σημασία ἡ σχετικὴ χρονολόγησι τῶν φωνητικῶν νόμων καὶ ἐρμηνεύουσι ἕνα φαινόμενο, δηλ. ποιὸς προηγεῖται καὶ ποιὸς ἔκτεται. Στίς γερμ. γλώσσες λ.χ. τὸ τελικὸ φωνῆεν i (ἢ τὸ ἡμίφωνο j) μετέβαλε τὴν ἀρθρωσι τῶν ριζικῶν φωνέντων a, o, u (τὸ φαινόμενο λέγεται γερμ. Umlaut, ἄγγλ. front mutation). Στὴν καλ. ἄγγλ. τὸ -i τοῦ κληθ. ἀπεβλήθη ἀλλὰ προηγουμένως μετέβαλε τὸ ριζικὸ φωνῆεν (ὁ φωνητικὸς νόμος τῆς μεταβολῆς προηγήθηκε τοῦ φων. ν. τῆς ἀποβολῆς τοῦ -i): καλ. ἄγγλ. fot "foot"- κληθ. fet "feet". (πρ. γαλλ. il < illi < ellī, τὸ e- < i- καὶ τὸ -i κατὰ τὸ qui, ἀντὶ κλασ. λατ. illa, καὶ pris < prisi < presi).

Χωρὶς νὰ κρέκει νὰ ὑλοθετοῦμε σήμερα τὴν θέσι τῶν Γεογραφηματικῶν (βλ. κίτ κατω) ὅτι οἱ φωνητικοὶ νόμοι εἶναι ἀπόλυτοι ἢ ἐνεργοῦν τυτλά, δεχομάστε ὅμως ὅτι εἶναι κανονικοί, δηλ. ὅτι ἐμφανίζουν μιὰ σταθερότητα.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι σκοπὸς τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας εἶναι ἡ ἀποκατάστασι ἢ ἐκκαυσίνθησι (reconstruction) τῆς ἀρχικῆς, τῆς "μητέρας" γλώσσας ἢ "πρωτογλώσσας", στὴν προκειμένη δὲ περιπτώσει τῆς "Πρωτοἰνδοευρωπαϊκῆς".

6.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

Ἡ προσκῆδεια ἀνευρέσεως συγγενείας μεταξὺ διαφόρων γλωσσῶν ἐδείξε ὅτι κρέκει νὰ στηρίζεται στὸ καλυότερο δυνατόν ὕλικό, ὥστε ἡ σύγκρισι καὶ ἡ ἐκκαυσίνθησι νὰ εἶναι ἐπιτυχέστερες. Ἔτσι δημιουργήθηκε ἡ ἱστορικὴ γλωσσολογία (ποῦ μελετᾷ τὴν ἱστορίαν τῶν γλωσσῶν, τὶς μεταβολές καὶ ὑφίσταται καθε γλώσσα μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου). Ἦταν ἀπόρροια τοῦ γενικοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς, τοῦ ἱστορισμοῦ, μὲ τὸν ὅποιο ἐπιδικάζταν ἡ ἀναγωγή καθε λαοῦ στίς καταβολές του καὶ ἡ ἀνάπτυξι τῆς ἐθνικῆς του συνειδήσεως (ἀνδρος ἀστρ-

κῆς τάξεως!.

Κατὰ τὸν 20ο αἰ. ἀναπτύσσεται ἡ διεθνική γλωσσολογία (μελέτη συστηματικῶν μεταβολῶν, μελέτη οὗο ἡ περισσοτέρων συγγενῶν, δηλ. γλωσσικῶν κατατάσεων), γενικώτερα δὲ ἡ ἱστοριοσυγκριτική γλωσσολογία ἐκπράξεται ἀπὸ τὴν ὁμολογικὴ θεωρία (στρουκτουραλισμὸς) καὶ τελευταῖα ἀπὸ τὴν γενεϊκὴ - μετασχηματιστικὴ γραμματικὴ.

Ἐκτός τῆς ἱστορικῆς γλωσσολογίας εἶναι ἡ ἀναγωγή στοὺς ἀρχικοὺς τύπους ὠρισμένης γλώσσας καὶ ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐξελεύσεώς τους (ὅ, τι προηγεῖται θεωρήθηκε ὅτι ἐρμηνεύει ὅ, τι ἔεται). Σημειῶναι ἔχει τί προηγήθηκε μὴς δεδομένης γλωσσικῆς καταστάσεως καὶ μεσελάθησε ὥστε νὰ φθάσουμε σ' αὐτήν· ἔτσι ἡ ἱστορικὴ γλωσσολογία χρησιμοποιεῖ κυρίως τὴν μέθοδο τῆς ἐσωτερικῆς ἐπανασυνθέσεως (χρησιμοποιοῦσι στοιχεῖον ἀπὸ μίᾶ καὶ τὴν αὐτὴ γλῶσσα): κέζυκα < *κερυκα ὅπως δρέδωκα, λυθεῖσα < λυθεντjα ὅπως λυθεῖς, -έντιος⁴.

7. ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΣΥΓΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΒΑΘΜΟΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΑΣ

Ὁ ὀρισμὸς τοῦ MELLETT, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἩΕ γλῶσσα ὀνομάζεται κάθε γλῶσσα καὶ εἶναι μίᾶ μορφή τῆς ἩΕ καὶ συνεχίζει τὴν χρῆση τῆς ἩΕ, ὑποθέτει τὴν ἀπαρξὴ κοινῆς γλώσσας, τὴν ὁποῖα ἐπαχέρησαν νὰ ἐπανασυνθέσουν οἱ γλωσσολόγοι. Οἱ ἐργασίες τους ἐπέτρεξαν τὸν καθορισμὸν βαθμῶν συγγενείας μετῆς τῶν ἩΕ γλωσσῶν καὶ τὴν συγκρίσει τους σὲ ἐνόητες ὁλοένα εὐρύτερες καὶ παρουσιάζουν μετῆς τους σχέσεις ὁλοένα λιγώτερο στενές. Γενικώτερα γὰρ τὸν καθορισμὸν τοῦ βαθμοῦ συγγενείας μετῆς διαφόρων ἩΕ γλωσσῶν ἀποφασιστικὸν ρόλον παίζουσι οἱ κοινὰ νεωτερισμοί, καὶ προϋποθέτουσι συμβῆναι, καὶ ὄχι ἡ διατήρησι καλαιῶν στοιχεῶν οὔτε ἡ παράλληλη ἐξέλιξι. Δέν εἶναι ὅπως πάντοτε εὐκόλο νὰ διακρίνουμε τοὺς κοινούς νεωτερισμοὺς (ὅπως τὸ ^{ἰνδικὸ καὶ τὸ ἱρᾶνικὸ} a, e, o) ἀπὸ τὴς παράλληλης ἐξελεύσεως (ὅπως στὴν κερύττωσ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς), γι' αὐτὸ στὴν κερύττωσ τῆς Σλαβικῆς καὶ τῆς Βαλτικῆς οἱ ὁμοιότητες ἀποδίδονται ἀπὸ ἄλλους σὲ καλαιότερη συμβῆναι καὶ ἀπὸ ἄλλους σὲ παράλληλης ἐξελεύσεως.

Ἐρεῖται ὅμως νὰ σημειωθῆ ἔτι τὸ κληθῆς τῶν φωνητικῶν, μορφολογικῶν ἀκόμη καὶ συντακτικῶν ἀντιστοιχιῶν ὡδήγησαν στὴν ἀποκατάστασι ὄχι ἀκριβῶς μὴς γλώσσας, δηλ. τῆς ἀρχικῆς ἩΕ, ἔλλο σημαντικῶν ἀποσκευμάτων ἐνός γλωσσικοῦ συστήματος, καὶ θεωροῦνται ἐπαρκῆ γιὰ τὴν ἐπανασυνθέσει τοῦ συστήματος σὲ γενεϊκὴς γραμμὴς καὶ τοῦ τύπου στὴν ὁποῖο εἴηκε.

4. Τὰ τελευταῖα χρόνια ὠρισμένοι γλωσσολόγοι ἐπιχειροῦν μὲ μίᾶ νέα ἱστοριοσυγκριτικὴ μέθοδο, τὴν γλωσσολογία ἢ λεξικοστατιστικὴ, νὰ προσδιορίσουν τὸν γόδον κατὰ τὸν ὁποῖο διαχωρήθηκαν διάφορες συγγενεῖς γλώσσας (παίρνουν ὡς βάσι τὸ ποσοστὸ ἀπωλείας ἢ διατηρήσεως τοῦ βασικοῦ λεξιλογίου), ἔλλο τὰ ἀποτελέσματα δέν εἶναι πάντοτε ἐλασικητικὰ.

Ὁ ὅρος γενετική συγγένεια τῶν γλωσσῶν φέρνει πτόν νοῦ τήν εἰκόνα ἐνός δένδρου πού μέ τήν κάρουο τοῦ χρόνου παροήγαγε διάφορους γλωσσικούς κλάδους τῶν ὀκοῶν οἱ σημερινές γλώσσες εἶναι γιά μᾶς τά τελευταῖα ἔυθη. Ἡ εἰκόνα οὖως αὐτή ζέν εἶναι ἀληθινή, παρέλο πού ἔχει χρησιμοκοιρηθῆ κατά κόρον. Ὅταν λέγε-ται ὅτι ἡ Γαλλική, ἡ Ἰταλική κ.λπ. "προέρχονται" ἀπό τήν Λατινική, πρόκειται γιά ἓνα τρόπο τοῦ λέγειν, γιά μιά ἀπλοκοινημένη διατύπωση. "Μιά γλώσσα δέν γεννά μιά ἀλλή" κανένας γλωσσολόγος δέν θά μπορούσε νά καθορίση τήν ἀκριβῆ ὥρα γεννήσεως" (MEILLET). Πότε ἀκριβῶς ἡ Λατινική -γιά τήν ἀκούβεια ἡ δημώδης Λατινική- παρεχώρησε τήν θέσι της στήν Γαλλική, στήν Ἰταλική κ.λπ., ἡ ἡ ἀρ-χαία Ἑλληνική στήν μεσαιων. Ἑλληνική κ.ο.κ.;

Στή μελέτη τῶν γλωσσικῶν σχέσεων ὁ ὅρος συγγένεια δέν ἔχει τίποτε τό κοινό μέ αὐτόν τῆς φυσιολογίας. Ὀπτό.ο οἱ γλώσσες σχηματίζουσι σύνολα μέσα στά ὁποῖα εἶναι δυνατή μιά ἀμοιβαία κατανόηση: ἓνας Καταλανός καταλαβαίνει ἀρκετά εὐκόλα ἓναν Προηγηκιανό, ἓνας Σουηδός καταλαβαίνει περισσότερο τά Γερμανικά ἢ τά ἄγγλικά ἀπό τά Γαλλικά. Οἱ ὁμοιότητες εἶναι βέβια περισσότερο αἰσθητές ὅσο εἶναι παλαιότερες οὐ ἐξεταζόμενες ἐποχές. Ἐτσι καταλήγουμε στό ὅτι οἱ συγγενῆς γλώσσες εἶναι στήν πραγματικότητα μιά γλώσσα πού διαφοροκοιη-θηκε μέ τόν καιρό (γιά μιά διαφοροκοιική, πῶ ἀσύγχρονη ἀντίληψη σχετικά μέ τήν ΙΕ βλ. τό τελευταῖο κεφάλαιο).

Β. ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΔΕΚΟΜΗ ΤΩΝ ΓΛΩΣΣΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΜΕΤΑ ΤΟ 1900

Ἐχομε πῶ ἀναφέρει ὅτι ἡ γλωσσολογία ἐμφανίζεται στίς ἐρχές τοῦ 19ου αἰ. Γιά τήν ἀκούβεια ἡ ἀρετηρία ὑπῆρθε ἓνα δημοσίευμα τό 1783, ἀπό ὁκοῦ ὁ WILLIAM JONES, ἄγγλος δικαστής στίς Ἰνδίες, διεκρίστηνε συγγένεια μεταξῦ Σανσκριτικῆς, Ἑλληνικῆς, Λατινικῆς, ρωμανῶς δέ Γοτικῆς, Κελτικῆς καὶ Περσικῆς.

Θά ἀναφέρουμε τοῖς σημαντικώτερος ἀπό τοῖς ἐρευνητάς τοῦ 19ου αἰ., τοῖ οἱ περισσότερο εἶναι Γερμανοί. Ὁ FRIEDRICH von SCHLEGEL ("Ἐκί τῆς γλώσσας καὶ τῆς σοφίας τῶν Ἰνδῶν", 1808) κάνει γιά πρώτη φορά λόγο γιά συγκριτική γραμματική, τουζέει δέ καὶ τήν ἀνάγκη τῆς ἱστορικῆς ἐρευνας. Ἄλλῃ ἡ πρώτη συστηματική συγκριτική μελέτη εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ FRANK BOPP "Ἐκί τοῦ ρηματικοῦ συστήματος τῆς Σανσκριτικῆς ἐν τυχάρωσι ἐκός αὐτό τῆς Ἑλληνικῆς, Λατινικῆς, Περσικῆς καὶ Γερμανικῆς" (1816) Ὁ JAKOB GRIMM, πού ἔγραφε σέ συνεργασία μέ τόν ἀδελφό του WILHELM-KARL τά γνωστά γερμανικά παραμῦθια, ὑπῆρ-ξε ὁ θεμελιωτής τῆς γερμανικῆς γλωσσολογίας καὶ εἰσήγαγε τήν ἱστορική προεκτι-κή στήν ἐρευνα (διετύπωσε τόν ὁμόνομο κωντικό νόμο τῆς μετακλήσεως τῶν κλει-στῶν συμφώνων στήν Πρωτογερμανική—τό καινόμενο κόντως εἶχε μελετηθῆ ἤδη ἀπό τόν δανό γλωσσολόγο RASMUS FASK), ἔυθ ὁ FRIEDRICH DIEZ τῆς ρουμανικῆς κ.ο.κ. Θά ἀναφέρουμε ἀκόμη τόν AUGUST FOTT, πού μέ τό ἔργο του "Ἰταλολατινικές ἐρευνες" (1833-1835) ἔδωσε ἐπιστημονικῶς εἰσαίς τῶν ἰταλολατινικῶν ἐρμηνείων—τῶν διαφόρων ἐφορέων τῶν λέξεων—ἐπιλλόμενος ἐς τῶν ἀπὸ τῶν ἰταλο-

τεχνισμό του της καταμετρουσε ο Βοϊταζουζ (βλ. πιο πάνω).

Εν τω μεταξύ ο CHARLES DARWIN με την θεωρία του για την εξέλιξη και την εξέλιξη των ειδών ανέτρεπε τις κοινωκρινόμενες αντιλήψεις στην βιολογία. Οι γλωσσικές εργασίες έμποκρίστηκαν από το νέο αυτό επιστήμονικό κνευμα. Στο γενεαλογικό δέντρο των ειδών ανταποκρινόταν τώρα το γενεαλογικό δέντρο των ΙΕ γλωσσών (Stammesgeschichte) του AUGUST SCHLEICHER -είχε σκουδάσει βοτανολογία- στο "Έγχειρίδιο της συγκριτικής γραμματικής των ύδογερομανικών γλωσσών" (1861-1862). Έκεστήριζε ότι μιά γλώσσα συμπεριφέρεται όπως κάθε ζωντανός οργανισμός. Ο SCHLEICHER επέδωξε να άκοιτήση ή συγκριτική γραμματική άσθηρότερη επιστημονική μέθοδο, την όκοια εανείσθηκε από τις ρυκικές επιστήμες. Κατέληγε όμως κολλές φορές σε έεφαλμένα συμπεράσματα με την ύπερβολική σχηματοποίηση των γλωσσικών δεδομένων. Πιστεύοντας ότι ή γλωσσική εξέλιξη είναι μιά μακρά και άναπόφευκτη κατάπτωσι (ή ιστορία", έλεγε, "είναι εχάρος της γλώσσας") θέλωσε να έκανασουνέση ή μάλλον "να άναστήση" την άρχική Ι. Γι' αυτό συνέδεσε μύεο στην "κοινή ύδοσευρωκική" με τον τίτλο *Avis aknesas ka*, δηλ. "Όις (επρόβατο) ζιται τε".

Η θεωρία για το γενεαλογικό δέντρο είχε το μελονέκτημα ότι κατέληγε να έμοιαζή μεταξύ των διαφόρων κλάδων (γλωσσών και ομάδων γλωσσών) ύπερβολικά εαφείς διαχωρισμούς που δέν ανταποκρίνονται στην ιστορική πραγματικότητα (πολλοί παράγοντες άντιτιθέμενοι στην κρετινόμενη από τον SCHLEICHER ταξινόηση δέν λαμβάνονταν ύπ' όψη). Πάντως η θεωρία έγινε σικηρά δεκτική από τους Νεογλωμματικούς και έξακολουθεί να χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα σε κολλά έγχειρίδια ("κοινή Έλληνική"/"Πρωτοελληνική", "κοινή Γερμανική"/"Πρωτογερομανική", "Βαλτοσλαβική" κ.λπ.).

Οι άκαμτοι άυτόι νόμοι έμφανίζονται πρωτίστως στην εξέλιξη των φόδγγων ("οι κωνητικοί νόμοι δέν γνωρίζουν και μιά έξαιρέσι, ένεργούν τυφλά"). Η άκαμεία έμοια αυτή δέν ανταποκρίνεται τα πράγματα. Όπως έτόνιζε ο θεμελιωτής της γλωσσολογικής JULES GILL'ARON τα γλωσσικά δεδομένα είναι περισσότερο κολλήλακα επ' ό,τι φαντάζονταν οι Νεογλωμματικοί. Αυτό τουλάχιστον άκοδεικνύουν οι λεγόμενοι γλωσσικοί Άτλαντες. Έτσι σήμερα γίνεται λόγος περισσότερο για φωνητικές και φωνολογικές τάσεις της γλώσσας.

Πάντως χάρη σ' αυτήν την επιστημονική άσθηρότητα⁶, μόρφωσαν οι KARL BRUGMANN και BERTHOLD DELBRÜCK να έκόσουν το μνημειώδες έργο τους "Έξυψη της συγκριτικής γραμματικής των ^{ύδοσευρωκικών} γλωσσών" (1886-1900, β' έκδ. των δύο πρώτων τόμων 1897-1916), της όκοίας ή Έκδοτική μεταφράστηκε στα γαλλικά τό 1905 ("Abrégé de grammaire comparée des langues indo-européennes").

Τό έργο των BRUGMANN-DELBRÜCK έκφέρει σημαντικώτατος σταθμός στην ιστορία της συγκριτικής και ιστορικής γλωσσολογίας. Έπρόβλεμμα κολυμάθειας, άκοθαρρύνει

6. Οι άρχές της Σχολής έκτίθενται στο έργο του HERMANN PAUL, Prinzipien der Sprachgeschichte ("Άρχές της ιστορικής γλωσσολογίας") και έκδόθηκε έκανελημμένα (α' έκδ. 1880).

νά παρεμβληθῆ μεταξύ τῶν "Βαλτοσλαβική" κ.λπ.)

καὶ Οἱ ἀκαμκτοι αὐτοῦ νόμου... (σελ. 10)

Ὁ SCHLEICHER ἐπίσης ἐπεχείρησε (μετὰ τὸν WILHELM von SCHLEGEL) νά ταξινομήσῃ τυπολογικά τὶς διάφορες γλώσσες τοῦ κόσμου σέ τρεῖς κατηγορίες: μονοσυλλαβικές γλώσσες, ὅπως ἡ Κινεζική, κλιτές ἢ συνθετικές, ὅπως οἱ ΙΕ γλώσσες, καὶ συγκολλητικές, ὅπως οἱ Οὐραλο-αλταϊκές.

8.1 ΟΙ ΝΕΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΙ

Γύρω στὰ 1870 ἐμφανίστηκε στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Λειψίας μὲ ὀμάδα νεαρῶν γλωσσολόγων τοὺς ὁποίους οἱ καλαιότεροί τους γλωσσολόγοι ὠνόμασαν εἰρωνικά "Νεογραμματικούς" (Junggrammatiker). Οἱ ἀπέφευξε τους πάντως δέν ἄργησαν νά γίνουν δεκτές καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Γερμανία. Ἡ βάση τῆς θεωρίας τῶν Νεογραμματικῶν εἶναι ὅτι οἱ γλώσσες, ὅπως οἱ ζωντανοὶ ὀργανισμοὶ κατὰ τὸν Δαρβίνο, ἀναπτύσσονται σύμφωνα μὲ ἀπολύτως αὐστηροὺς νόμους. Οἱ τυχρὸν παρατηρούμεναι ἀνωμαλίες ὀφείλονται εἴτε στὴν παραγῶρισί ὀρισμένων νόμων⁵ εἴτε στὴν παρέμβασι ξένων παραγόντων, ὅπως ὁ δανεισμός (τὸ σ στὸ χουσόξ ἔνδ ἀκεβλήθη, διότι ἡ λ. εἰσῆλθε στὴν Ἑλληνική ὅταν εἶχε καύσει νά ἐσχῆ ὁ νόμος τῆς ἀποβολῆς τοῦ σ μεταξύ ὀνων ἐντων) ἢ κυρίως ἡ ἀναλογία (στὰ καιδεύσω, λύσω κ.λπ. τὸ σ ἀποκαταστάθηκε ἀναλογικά, πρὸς τοὺς τύπους ξεύξω, λέξω κ.λπ.).

-
5. Ὁ Δανός KARL VERNER ἐρμήνευσε τὶς φαινομενικῆς ἐξαιρέσεις τοῦ νόμου τοῦ GRIMM:) .χ. *IE r̥e̯ter > γοτθ. *ra̯tar, ἐπειδὴ τὸ *ῥ εἰ θεώκεται σέ περιβάλλον μετὰ ἀπὸ ἄτομα συλλαβῆ(ἐνθ στὴν περὶπτωσι τοῦ *IE πληρέτερ "ροῦτω" > γοτθ. ra̯tar — τὸ ῥ τοῦ ὀσυνήτου ἀλλαξήτου προπ. ὅπως τὸ ῥ — ^{νεο-κλ.} λειτούργησε κανονικά ὁ νόμος τοῦ GRIMM).

κάθε προσκείμενα συντάξεως ανάλογου έργου παρά τις προθέσεις που σημειώσε ή γλωσσολογία μετά την έκδοσή του. Έτσι οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν σ' αυτό ακολουθούνται κατά μέγα μέρος και σήμερα από τους λυδοευρωπαϊστές.

9. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΙΕ

9.1. ΤΟ ΦΩΝΗΤΙΚΟ/ΦΩΝΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΙΕ

Οι Προγραμματιστές καθώρισαν τα φωνητικά στοιχεία της ΙΕ, δέν ένδιαφέρθηκαν όμως παρά για την φωνητική εξέλιξη· όχι για τόν λειτουργικό ρόλο τών φθόγγων, τών φωνημάτων, που άρχισε νά εξετάζη νέα επιστήμη, ή φωνολογία, γύρω στά 1930 (Σχολή της Πράγας). Υπευθυμίζουμε ότι τό φώνημα είναι κατά την Σχολή της Πράγας άφηρημένη έννοια που πραγματώνεται στον λόγο μέ την μορφή φθόγγων. Είναι ή μικρότερη λειτουργική μονάδα της γλώσσας και ό κυριώτερος ρόλος της είναι ή διαφοροποίηση τών μεγαλύτερων γλωσσικών μονάδων, τών "λέξεων". Έτσι στις λέξεις γόνος και κόνος τά γ και κ διαφοροποιούν την σημασία, είναι δηλ. φωνήματα, ένω στά χήρα και χόρα έχουμε δύο άλλόφωνα τού σωνήματος /x/, δύο παραλλαγές ή κοικίλλες (variants/variantees) που δέν διαφοροποιούν αυτές τις λέξεις -στην προκειμένη περίπτωση ή διαφοροποίηση γίνεται από τά φωνήματα /i/ και /o/- αλλά εμφανίζονται ύποχρωματικά ή μία άντί της άλλης ανάλογα μέ τό φωνητικό περιβάλλον (ή εμφάνιση της υπερωλικής παραλλαγής [x] στό χήρα δέν μεταβάλλει την σημασία της λέξεως, δέν την κάνει άλλη λέξη· άπλως δείχνει ότι ό όμιλητής δέν είναι Έλληνας).

Στήν συνέχεια παρουσιάζουμε τό φωνητικό σύστημα της ΙΕ όπως τό περιέγραψαν στις εργασίες τους οι μεγάλοι κλασσικοί λυδοευρωπαϊστές Κ. BRUGMANN, HERMANN NIET, Α. MEILLET κ.ά.

9.1.1 ΦΩΝΗΜΑΤΑ

Τό σύστημα τών φωνέντων περιλαμβάνει τά έντε βασικά φωνήματα \bar{a} , \bar{e} , \bar{o} , \bar{i} , \bar{u} (τά δύο τελευταία είναι στην ουσία ήμισφωνα, δηλ. λειτουργούν και ως σύμφωνα) και ένα βραχύ κεντρικό, τζζ(εβ. Άγγλική), γνωστό ως schwa (ή λ. κροέρχεται από την έβραϊκή γραμματική) *indo-European*:

ī	ū	i	u
ē	ō	ē	ō
ā		ā	

Έπειδή στην Σανσκритική υπάρχει ή έκεί όκου στις κεραισώτερες άλλες ΙΕ γλώσσες εμφανίζεται a, υπέθεσαν ότι ή ΙΕ είχε στην θέση τους τόν κεντρικό ("μόρμυρο") φθόγγο z : ΙΕ *pr̥t̥eg̥> έλλ. πᾶτήρ, λατ. pater, γοτθ. fadar,

συνσκαρ. pī tā.

9.1.2. ΔΙΦΘΟΓΓΟΙ

Διφθόγγος είναι ή σύνσκαρ δύο διαδοχικών φωνηέντων σέ μία συλλαβή (συνήθως προηγείται τό άνοικτότερο: εi, εi κ.λπ.) ή άκριβέστερα έναι φωνήεν και μεταβάλλει καιόν κατά τήν έκφώνησή του. Στην ΙΕ υπάρχουν οι έξής βραχείες και μακρές διφθόγγοι:

(i)				(ii)			
ei	oi	eu	ou	ēi	ōi	ēu	ōu
ai		au		āi		āu	

*Πρiομένοι δνομάζονται διφθόγγους τήν σύνσκαρ ενός φωνήεντος και ενός ήμφώνου (βλ. και κάτω). Έτσι, έκτός των ai/āi, au/āu κ.λπ. θεωρούν διφθόγγους τά el/ēl, er/ēr, em/ēm, en/ēn (πβ. όμηρικό ένθά τε ότως ελτά τε) κ.λπ.

9.1.3 ΗΜΙΦΩΝΑ

*Ημίφωνα (ή ένηχα: sonants/sonantes) είναι τά έρρινα m, n, τά ύγρά l, r και τά κυρίως ήμίφωνα -φωνηεντικά ήμίφωνα- y ή j (ή i) και w (ή u). Λειτουργούν ως φωνήεντα (ī, ū, ĭ, ě, ĩ, ě) πρό συμφώνου ή στο τέλος λέξης και ως σύμφωνα πρό φωνήεντος: *Dyagm-s>Ζεύς αλλά *Diy-osa>Διός (Διός) *dek-m>δέκα. Τά m, n, l, r φαίνεται ότι συνωδεύονταν από δ στην προφορά (πβ. άγγλ. table).

9.1.4 ΠΑΡΑΦΡΑΣΕΙΣ ΕΝΙ ΤΗΝ ΦΩΝΗΕΝΤΩΝ

Πρό των Νεογραμματικών έπιστεύετο τι ή ΙΕ είχε τρία φωνήεντα a, i, u, τά όποια διετήρησαν οι ένδοευρωπαϊκές γλώσσες (θεωρούσαν μάλιστα τήν Ένωσκαιτική ως τήν καλύτερη ΙΕ γλώσσα). Οι Νεογραμματικοί δέχτηκαν ότι τά φωνήεντα ήταν e και κατά μετάπτωση (έτσι μετέφρασαν ό Γ. Κατλιόκους τό γερμ. Ablaut, άγγλ. vowel gradation, γαλλ. alternance vocalique ή aphonie) ο ή τότε (γένος - γένος, κατήρα - κατήος) και ότι συνέκασαν μέ τό a (προφέρθηκαν άνοικτότερα) στις ένδοευρωπαϊκές γλώσσες (τό a στην ΙΕ ήταν κατ'αύτους σπάνιο, συνηντίτο κυρίως στις όνοματοποιίες). Ο BRUGMANN (όπως και ό SAUSSURE, Mémoire sur le systéme primitif des voyelles dans les langues indo-européennes, Λευίρι 1879) τά σημείωνε στην άρχή ως a₁ και a₂, άργότερα δέ ως e και o. *Πρiομένοι γλωσσολόγοι (MEILLET κ.ά.) υπέθεσαν τήν ύπαρξη φωνηέντων στηνέξω (voyelles d'aprou) -πρόκειται για άνάπτυξη φωνηέντων μεταξύ δύο συσκαρών άρχικώς συλλαβής-, τά όποια ένόμασαν schwa secundum (άντίθετα προς τόschwa primum,

δηλ. τό δ) καί τά συμβολίζουσι μέ τό \circ : *d^o > γερμ. tswai κ.λπ., *d^o > [προφ. *d^o >] > λατ. duo, έλλ. δύο/δύο.

*Όπως έκπληραίνει ό Ε. G. PULLEYBLANK τά ε, ο πρέπει νά θεωρηθούσι άλγεβρική σύμβολα (κβ. τήν άποψη τοῦ MEILLET γιά τίς έκανασυνθέσεις) καί όχι φωνητικές πραγματικότητες. Πάντως πολλοί έπιχειροῦν νά καθορίσουσι τήν υποκρυπτόμενη πραγματικότητα. "Έτσι ύπέθεσαν τήν ύπαρξη "λαρυγγικών" σθόγγων (laryngeals/laryngals) ʕ/ʔ/ħ. 'Η μετάπτωση δηλ. εί-ί καί οί-ι (οί μεταβολές τῶν φωνήεντων γίνονται σέ συνδυασμό μέ τήν θέση καί τό εἶδος τοῦ τόνου, μέ τήν μορφολογική κατηγορία καί τήν λειτουργία τῶν λέξεων), όπως στό λεύκω-έλικον-άλευκα, είναι παράλληλη μέ τό ʕ/ʔ (ἔσταμι-ἔσταμεν καί γι'αὐτό φαίνεται νά προέρχεται άπό ένα εἶδος υφασόγγου ʕʕ ἢ ʕʔ. Πρόκειται γιά παράδειγμα έσωτερικῆς έκανασυνθέσεως: κάθε γλωσσικό στοιχείο άνήκει σ'ένα σύστημα, κάθε δέ μεταβολή του ἔχει συνέπειες γιά ὅλο τό σύστημα.

*Ο ΖΑUSSURE (1879), κυρίως δέ ό EMILE BENVENISTE (1935), ό JERZY KURYLOWICZ (1935) κ.ά. ύπεστηρίζουσι τήν ύπαρξη ήμιφώνων (συνήθως τριῶν: ʕ₁, ʕ₂: ʕ₃), καί έδωσαν μακρά φωνήεντα μετά τά ε, ο (ἢ τά π, η, ι, γ). Τά λαρυγγικά αὐτά (κβ. χειτ. η) λειτουργοῦσαν καί ὡς φωνήεντα (συνέπεσαν μέ τό γνωστό μας ʔ). Άρτισμένοι σύγχρονοι γλωσσολόγοι, καί ένδιαφέρονται γιά τήν φωνητική πραγματικότητα, στηρίζονται στό συμπέρασμα τῆς τιπολογικῆς έρευνας: φωνητικό σύστημα μέ δύο φωνήεντα μέσου άνούγματος (μή στρεγγυό - στρεγγυλό: ε - ο) ὅέν είναι πιθανό. "Όταν ένα σύστημα έμφανίζει δύο φωνήεντα, αὐτά τείνουσι νά διαφοροποιηθούσι στόν μέγιστο βαθμό (ANDRE MARTINET), δά κερύμενε δέ κανείς ἢ άρχαία ΙΕ νά είχε δύο φωνηεντικά φωνήματα ʕ καί ʔ, όπως συμβαίνει σέ γλώσσες τοῦ βορείου Καυκάσου (PULLEYBLANK).

9.1.5 ΓΥΜΝΑΣΙΑ

Τό σύστημα τῶν συμφώνων περιλαμβάνει κυρίως κλειστά ἢ στυγμαία (stops/occlusives) καί ένα έπιρρέε (continuant/continue), τό s (διαρκῆ είναι καί τά ήμίφωνα γιά τά ὅποια κάναμε ἤδη λόγο). Κατά τόν τόκο άρθρώσεως διακρίνονται σέ 4 τάξεις (κειλικά, ὀδοντικά, ὑπερωικά, χειλοὑπερωικά) καί κατά τόν τρόπο άρθρώσεως σέ 4 επειρές: ἄηχα ("φιλιά"), ἤχηρά ("μέσα"), ἄηχα δασέα καί ἤχηρά δασέα.

	χειλ.	ὀδοντ.	ὑπερ.	χειλοὑπερ.
ἄηχα	p	t	k	k ^w ἢ k ^h
ἤχηρά	b	d	g	g ^w ἢ g ^h
ἄηχα δασ.	ph	th	kh	(k ^w h, ἢ k ^h h)
ἤχηρά δασ.	bh	dh	gh	g ^w h ἢ g ^h h

Γιά τά ἄηχα δασέα οἱ αντίστοιχές είναι κοιλύ σπάνιες (τό k^wh είναι οἰσμοστικά άνυπαρκτό)· κερλιρίζονται κυρίως στήν Σανσκριτική, Άρμενική,

Ἑλληνική καὶ Σλαβική, συνήθως σέ ἠχομιμήσεις: σανσκρ. kaḥati "καχάζει", σλαβ. kokati "καχάζειν" (ὕψουςμίζουμε ὅτι στήν ἀρχαία Ἑλληνική τὰ ἀπχα δασέα -τό χ κ.χ. προφερόταν ὅπως τὸ ἀγγλ. k, δηλ. μέ ἕκποσὴ ἀέρος- κροέρονται γενικῶς ἀπὸ τὰ ἸΕ ἠχηρὰ δασέα). Ἰσάουο εἶναι καὶ τὸ β.

Ἦς πρὸς τὰ ὑπερωϊκὰ καὶ τὰ χειλοῦπερωϊκὰ -καλιότερα ἀνομαζόνταν ἀπὸ κοινοῦ "λαρυγγικά" (gutturals/gutturales, σήμερα δέ ραχιαῖα (do'saIs/dorsales), ἐπειδὴ κροφέρονται μέ τήν ράχη τῆς γλώσσης- σημειώνουμε ὅτι διαγοροκοιοῦν τήν ἸΕ σέ δύο μεγάλες ὁμάδες, τήν "ἀνατολική" ἢ satəm (Βαλτική, Σλαβική, Ἰνδοῦρα-νική -ἢ λ. satəm = "ἐκατό" εἶναι ἀβεστική-, Ἀρμενική, Ἀλβανική) καὶ τήν "δυτική"⁷ ἢ centum (Γερμανική, Κελτική, Ἰταλική, Ἑλληνική, Χεττιτική, Τοχα-ρική). Στήν "ἀνατολική" τὰ ὑπερωϊκὰ καὶ τὰ χειλοῦπερωϊκὰ (σύνθετοι φθόγγοι, π.β. λατ. qui καὶ ἀγγλ. queen, Gwen) ἔγιναν ἠμύκλειστα/κροστριβῆ (affricates/affriquées, ὅπως τὸ ἀγγλ. ch) ἢ συριστικά (s ἢ ἀγγλ. sh καὶ γαλλ. ch). Ἐπισημασμένου ὑποσημαζόντων ὅτι ἡ ἸΕ εἶχε οὐρανικά σύμφωνα (τὰ γράφου- *k ἢ k', *g ἢ *g' κ.λπ.) τὰ ὅποια στίς μέν δυτικές ἔγιναν ὑπερωϊκὰ (τὸ ὑπερωϊκὸ k τὸ γράφου καὶ q, ὅπως συνηθίζεται κατὰ τήν μεταγραφή τῶν σημετικῶν γλωσσῶν), στίς δέ ἀνατολικές κροστριβῆ καὶ συριστικά. Πάντως ἡ φωνολογική ἀνάλυσι τῆς ἸΕ δέν χροειάζεται τὰ οὐρανικά, ὅπως δέν χροειάζεται τὸ z, τὸ οὐρανικὸ p/r, τὸ ὑπερωϊκὸ ḡ κ.ἄ., καὶ ὡς ἀλλόφωνα τῶν s καὶ a ἐμφανίζονται σέ ὀρισμένα περιβάλλοντα: π.β. Ἰβ. *nisd- [nizd-], ἔλλ. σηῆνος [sm-], ἔγγαμος [em-], ἀγγλ. sink [sɪŋk], γαλλ. israélien [izr-/izr-].

9.2 ΤΟΝΙΣΜΟΣ

Ἡ ἔσιση τοῦ τόνου φαίνεται νά ἦταν ἐλεύθερη στήν ἸΕ, μοφοῦσε δηλ. νά τουρίζεται ἰσοδοήκοτε συλλαβή: *hélakomēnosyo > σανσκρ. bhāḥarapānasya = φερομέ-νου. Στήν Ἑλληνική ὁ τόνος κροιωαίστηκε στίς τρεῖς τελευταῖες συλλαβές (νόμος τῆς τρισυλλαβίας), στήν Λατινική στήν παραλήγουσα καὶ στήν προπαρα-λήγουσα (στίς ρομανικές γλώσσες διειτηροῦθη γενικῶς ὁ λατινικός, γιά τήν ἀκρίβεια ὁ δημῶδης λατινικός τουρισμός), ἐνῶ στίς γερμανικές γλώσσες τουρισόθηκε κατὰ κανόνα ἡ ἀρχική συλλαβή.

Ἡ τόνος κρέκει σέ ὀρισμένη ἐποχή νά ἦταν δυναμικός (stress/accnt d'intensité), δηλ. νά ἐξῆσε μέ τήν ἔντασι τῆς φωνῆς ὀρισμένη συλλαβή εἰς βάρος τῶν ἀτόνων συλλαβῶν. Ἔτσι ἐρμηνεύεται ἡ κοροτική μετακτωσι-εἶμι - ἔμην < *ἔμην. Ἡ κοροτική μετακτωσι (e - o, ē, ō: λέγω - λόγος, φρῆν - φρῶν)

7. Οἱ ὄροι "ἀνατολική" καὶ "δυτικὴ ἢ" ἔκποσαν νά ^{οὐραστικά} γέχουν ἰδοιότερη σημασία ἀδοτοῦ ἀνακαλύφθηκαν οἱ ἀνατολικές γλώσσες Τοχαρική καὶ Χεττιτική, καὶ γλωσσικά εἶναι "δυτικές". Ἐξ ἄλλου ἡ γεωγορική αὐτή διαίρεσι ἔγινε μέ βία ἕνα μόνο χαρακτηριστικό, μέτᾳ ἰσόγλωσσῶν ^{γορμῶν} ὅχι κροισσότερα, ὅπως τουρίζει ἡ γλωσσογεωγορική. Ἡ Ἑλληνική, καὶ εἶναι centum, κροισιάζει ἐσωτερική συγγένεια μέ τήν Ἀρμενική, καὶ εἶναι satəm: ἔχουν ἀρκετές κοινές ἰσογλώσσους.

θεωρήθηκε συχνά ότι προήλθε από έκκράτηση μουσικού τόνου (pitch ή tonal accent /accent musical), και εξαιρεί άρισμένη συλλαβή με μεγαλύτερο δύος της φωνής.

9.3. ΤΟ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΙΕ

9.3.1 Η ΔΟΜΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΙΖΑΣ

Η δομή των λέξεων της ΙΕ, όπως μπορούμε να συναγάγουμε από διάφορα έλληνικά παραδείγματα είχε την έξής μορφή:

(κρόσημα)-ρίζα-(έκασθησε)-(έκείνη)- (κατάληξη):

έ	ξέρ-	ε-		-τε
	δέκα-		το-	-ς
	δο-		τήρ	
	εί-			-μί

Τά προθήματα (δυσλασιασμός και αύξηση ρημάτων) θεωρούνται 'άνωμαλά' στην ΙΕ (JACQUELINE MANESSY-GUITTON, L'indo-européen, 1250) αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στην Σημιτική και την Καυκασιανή. Οι καταλήξεις είναι συνήθεις στα κλιτά μέρη του λόγου, μπορεί δέ να ήταν στην αρχή ανεξάρτητα στοιχεία ("μορφήματα"). Έτσι ο FRANZ SPECHT [Die Ursprung der indogermanischen Deklination ("Η προέλευση της ΙΕ κλίσεως"), 1935] θεωρεί τό τελικό -ς του λόγος ως τό άντωνυμιακό θέμα *s-(πβ. σινωπρ. sa "αυτός", έλλ. ό < ήο).

Τούλότερα ενδιαφέρουσα είναι ή άνάλυσι της ΙΕ ρίζας από τόν BENVENISTE [Origines de la formation des noms en indoeuropéen ("Καταγωγή του σχηματισμού των ονομάτων στην ΙΕ"), 1935]. Ήδη ό MEILLET είχε παρατηρήσει ότι άρισμένες ρίζες με τέσσερα στοιχεία (φέλι-α-λατ. vol-o) μπορούσαν να άπλοποιηθούν, χωρίς όμως να κλιτευθή, να διατυπωθή με ά κλήρη θεωρία των παραλλαγών της ρίζας. Ο BENVENISTE άκοστήριξε τό αντίθετο. Έτσι λ. χ. τό *kerz-(Γέρζου) και τό *kerz-(ρέζω, ρέκτης) άναλύεται σε *ker+είσημα *z(όταν ή ρίζα είναι κερ- τό έπίσημα είναι *g, όταν ή ρίζα είναι *ker- τό έπίσημα είναι *g). Οι διπύλλαβες ρίζες όπως *gep-(γένε-σις) άναλύονται σε *gep-α₁-(τό *gpa-, κβ. γνήσιος, άναλύεται σε *ga-α₁). Κάθε ρίζα μπορεί να κέρη ένα έπίσημα και μία ή περισσότερες παρεκτάσεις (élargissements, άγγλ. enlargements), οι έποτες έξ. βρίσκονται σε άμεση επαφή με τή ρίζα. Η θεωρία του BENVENISTE δέχεται με δύο λόγια ότι ή ΙΕ ρίζα είναι πάντοτε τριεπίσημη του τύπου σύμφ./ήριψ.+α(ή ο ή β)+σύμφ./ήριψ.: τό άγκ*α₂eg-, τό δέ-δω-μι <*deag-, τό λέξ-ω <*iei-k^w-, και είναι "βάσι", δηλ. ρίζα+παρέκτ., ενώ τό i τού εί είναι ήμίφωνο κ.ο.κ.

9.3.2 ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΡΗΜΑΤΟΣ

9.3.21 ΓΙΝΙΚΑ

Έκτός από τής βοηθητικές λέξεις (έπίρρ., πρόθ., σύνδ.), ό τύπος κάθε ΙΕ λ. εκφράζει τήν σημασία και τήν λειτουργία της στην πρόταση: ή ΙΕ είναι ιδιαίτερα κλιτή γλώσσα και διακρίνει σαφώς τό όνομα και τό ρήμα. Ένας τύπος όπως

7. Για τό έπίσημα (του μπορεί να έχη τό φωνήεν e) και τήν παρέκτασι (χωρίς συνήεν) χρησιμοποιείται συνήθως από κοινού ό δρος παρέκτασι.

*genesi έκφράζει συγχρόνως τήν έννοια "γέννησι" (όνοματική ρίζα *genes-), τήν έννοια "ένικός" καί τήν έννοια "δοτική". Έξ άλλου ό τύπος *bherete δηλώνει ταυτοχρόνως τύς έννοιες "φέρειν", "ένεστώς", "κληθ." καί "β' πρόσ.". Έάν άντικαταστήσουμε τό -i του *genesi μέ -a, έχουμε τύς έννοιες "όνομ.-αίτ." καί "κληθ.". Έτσι μία κατάληξι έκφράζει συγχρόνως περισσότερες κατηγορίες, αυτό δέ είναι ένα βασικό γνώρισμα που διαφοροποιεί τήν ΙΕ από άλλες γλώσσες όπως οι Ωραλο-αλταϊκές οι όποιες είναι συγκολλητικές (agglutinatives/agglutinantes): τουρκ. at "έλας"- atlas "άλογα" (ατιάνεξάρτητο μόρφημα κληθ. lar).

Ή μετάπτωσι, γιά τήν όκοία έχουμε ήδη κάνει λόγο, καί ό τόνος έχουν μορφολογική σημασία. Έτσι στο όνομα που άποτελείται από τήν ρίζα *gen- καί τό όνομ. έκίθημα *-es-ή βαθμίδα (grade/degree) δηλώνει τήν όνομ./αίτ./κλητ. του ένικου, ένω ή βαθμίδα e τύς άλλες πτώσεις. Ό τύπος κού-ός χαρακτηρίζεται ως γενική όχι μόνο από τήν κατάληξι αλλά καί από τήν θέση του τόνου (αίτ. κού-α).

9.3.22 ΟΝΟΜΑ

Ή κλάσι των ονομάτων (δύο κατηγορίες: θεματικά, δηλ. μέ θεματικό φωνήεν -τά πρωτόκλιτα/δευτερόκλιτα της άρχαίας Έλληνικής- καί άθέματα, δηλ. τά τριτόκλιτα) είχε 8 πτώσεις -όνομ. κλητ., αίτ., γεν., δοτ., τοκ., άφαιρ., όργαν.- που άντιστοιχοῦσαν στίς διάφορες λειτουργίες του όνόματος (ύποκειμένο...). Τό όνομα είχε τρεις άριθμούς (ό συλικός πάντως φαίνεται νά έχασε γρήγορα τήν σκουδαλιότητά του) καί τρία γραμματικά γένη (λατ. genus). Κατά τόν MEILLET κ.ά. άρχικά υπήρχαν δύο γένη, τό έμφυχο (άρσ. - θηλ.) καί τό άφυχο (ούδ.). Τό έμφυχο έν συνεχεία διαφοροποιήθηκε σε άρσενικό καί θηλικό κατά τύς άντίστοιχες διακρίσεις του φυσικού γένους (sexus). Τά έκίθητα σε ώρισμένες πτώσεις διέκριναν τρία γένη.

9.3.23 ΡΗΜΑ

Στήν ΙΕ γίνεται σαφής διάκρισι όνόματος καί ρήματος. Οι προσωπικοί οηματικοί τύποι (όχι άκαμψ. καί μετ.) είναι πάντοτε κατηγορήματα (predicates/predicats), ένω οι ονοματικοί είναι, κανονικά, ύποκειμένα ή προσδιορισμού. Οι ρηματικές καί οι ονοματικές κατάληξεις όέν συγχέονται, τουλάχιστον κατά τήν συγχρονική άνάλυσι της ύστερώτερης ΙΕ. Τό ρημα πάντως έκφράζει, όπως τό όνομα, τόν άριθμό αλλά όχι τό γένος (στήν Σημητική τό ρημα διακρίνει άρσενικό καί θηλικό στο β' καί γ' πρόσωμο). Οι ρηματικές κατάληξεις δηλώνουν καί τήν "φωνή" ή μάλλον τήν "διάθεσι" του ρήματος: ένεργητική -ή ένεργεια πραγματοποιείται μέ άφαιρία τό ύποκειμένο καί έξω από αυτό (PENVENISTE)- καί μέση (τό ύποκειμένο είναι τό κέντρο της ρηματικής ένεργείας), ένω ή καθητική δημιουργήθηκε στην Έλληνική καί σε ώρισμένες άλλες γλώσσες. Ή στάσι του ύποκειμένου εναντι της ρηματικής ένεργείας έκφράζεται καί μέ τύς "έγκλίσεις". Μέ τήν όριστική

λ.χ. βαθαιώνεται ή διακλιτώνεται. Ξεχ και εύουσι χωρά ή όχι μετ' ενέργεια).

Με διαφορετικούς τού ρηματ. είματος εκφράζεται τό "κοιό" "ργελάς" (aspect, κατά τό ρωσ. вид "όψη"). Τά διαφορετά θέματα ήταν ανεξάρτητα σέ κάθε ρίζα, χωρίς τό ένα νά προϋποθέτει υπαρκτικό τό άλλα:

- *leik^W-e- "λεύκειν": ενέργεια τού εξαλείφεται
- *lik^W-e- (>έλειπον): ενέργεια αυτή καθαυτή
- *le-loik^W- (>λέλουπα): ενέργεια τελετωμένη
- *leik^W-s- (>λεύσω) : αυλητική ενέργεια

κ.λκ.

κ.λπ.

Ήρισμένα από τά θέματα μπορούσαν νά εκφράσουν τόν χρόνο με τήν χρησι-
μοκόησι ιδιαίτερων καταλήξεων, χωρίς νά μεταβληθῆ ή δομή τού θέματος:
*leik^W-o-nti > λεύκουσι, *(e)leik^W-o-pt > έλειπον.

9.4 ΣΥΝΤΑΞΙ

Ή αὐτοτέλεια τῆς λέξεως χαρακτηρίζει τήν δομή τῆς ΙΕ φράσεως, υποκλή-
ριζε ό MEILLET. Μπορούμε κ.χ. νά βροῦμε στήν Ἑλληνική τό ἕδο ρῆμα νά συγο-
θεύεται ἀνάλογα μέ τίς προτάσεις ἀπό προσδιορισμό σέ διαφορετική πῦσι (ἀκούω
τε - ἀκούω τινός). Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι τό ρῆμα "συντάσσεται" (ὅπως λένε οἱ
σχολιακές γραμματικές) μέ διαφορετικές πῦσεις: οἱ προσδιορισμοί ἔχουν ἀπλῶς
τέν τύπο πού ἀκατεῖ ή σημασία χωρίς νά εἶναι υπεύθυνο τό ρῆμα.

Χάρη στήν κολύπλοκη μορφολογία τῆς ΙΕ ή περιὰ τῶν λέξεων χαρακτηρίζεται
ἀπό μεγάλη ἐλευθερία, ή ἐξ σῶνθεσῶ τρις γίνεται μέ τήν συμφωνία τῶν τύπων,
μέ τήν συμφωνία τού ὑποκειμένου καί τού ὀήματος ὡς πρὸς τόν ἀριθμό κ.λκ.
Πάντως οἱ περισσότερες ΙΕ γλῶσσες περιόρισαν τήν ἐλευθερία σειρά τῶν λέξεων.

Ἐτικα μέ τόν τρόπο σύνθεσως τῶν προτάσεων ή ΙΕ δέν φαίνεται νά γνώριζε
τήν ὑπόταξι (subordination). Ἐντός ἀπό τήν εὐρεία χρήσι τῆς παρατάξεως (λ.χ.
ὄμηρ. βίατε με ὅτι τάχιστα, πύλας Ἰῦστο κερῆσω = γιά νά κερῶσω...) κολλές
προτάσεις, κού στήν Ἑλληνική, τήν Ἰαπωνική κ.λκ. εἰσάγονται μέ συνδέσμοις,
στήν ΙΕ ἐκφράζονταν μέ μετοχές, δηλ. μέ ρηματικά ἐπίθετα. Πολλές φορές τά
σύνθετα ἐπίθετα ἰσοδυναμοῦσαν μέ προτάσεις: γβ. ὄμηρ. δημοβέρος = κού κατα-
τρώγει τόν λαό, φαισίμβροτος = κού καταστρέφει τούς ἀνθρώπους. Πάντως, κατά
τήν τελευταία περίοδο τῆς ΙΕ εἶναι πιθανόν νά χρησιμοκοιήθηκε ή ἀναφορική
πρότασι. Ἐκέρχει σέ ὅλες τίς ΙΕ γλῶσσες, διαφέρει ἐξ ἴσου ή λ. κού τῆς
εἰσάγει (*o- στήν Ἰνδοῦρηνική, τήν Σλαβική καί μερικῶς τήν Ἑλληνική,
*to- σέ ὠρ. σμένες ἑλληνικές διαλέκτους, *k^W-o- στήν Ἰταλική κ.ο.κ.

10. Η ΚΟΙΤΙΑ ΤΩΝ ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΙΩΝ

Ίστορικοί καί ἀρχαιολόγοι προστάθησαν νά συνέρουν τούς Ἰνδοευρωπαϊούς
μέ ὠρισμένους γνωστούς πολιτισμούς, τόν γνωρίζουμε ὅμως τά ὀνομάτα τῶν εὐρη-
μάτων τῶν κλιτισμῶν αὐτῶν. Οἱ γλωσσολόγοι ἐξήτισαν κίτω ἀπό κοιλές συνδῆκες

ήταν δυνατόν να συνυπάρχουν ώριμα κοινά λεξιλογικά στοιχεία: οι λέξεις για τον θάνατο, την ερημό "ζιτιά", την "θάλασσα" κ.ά. Έτσι έχουν εγκαταλειφθεί παλαιότερες απόψεις ότι η κοινότητα των Ινδοευρωπαϊκών ήταν στην Ασία. Ο T. BURROW (The Sanskrit Language, 1955) υποθέτει ότι η ΙΕ ήταν ένα continuum συγγενών διαλέκτων από τον Ρήνο μέχρι την Κεντρική και Νότια Ρωσία. Το 1960 ο Μεξικανός αρχαιολόγος, ιστορικός και γλωσσολόγος P. BOSCH-GIMPERA (γαλλ. μεταφρ. Les indo-européens, Παρίσι 1961) υποστήριξε ότι από την Ε' χιλιετηρίδα δεν εμφανίζεται μία αρχική ενότητα (γερμ. Urvolk) ούτε μία αρχική κοινή πατρίδα (Urheimat) αλλά διάφορες έστιες συναθροίσεων: στον Δουναβη, στο όροπέδιο της Πολωνίας και στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου.

Έκείνο το όλο φαίνεται σήμερα πιθανώτερο είναι ότι οι ΙΕ γλώσσες δεν είναι μία απόλυτα έναια γλώσσα που διασπαστηκε με την πάροδο του χρόνου, αλλά σύνολο διαλέκτων και ιδιωμάτων με μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό ομοιότητας. Αυτό τουλάχιστον προκύπτει από τις τελευταίες έρευνες. Το ύλικό που διαθέτουμε μέχρι σήμερα δεν μας επιτρέπει να αναχθούμε σε άκμα παλαιότερες περιόδους και να μιλήσουμε για μία απόλυτα έναια Ινδοευρωπαϊκή.

*

*

*

ΕΝΙΑΙΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ARLOTTO A., 1972: Introduction to historical linguistics. (Boston: Houghton Mifflin).
- BRUGMANN K., 1897-1916²: Grundriss der vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen, τόμ. I-II 1-3. (Strassburg).
- _____ - DELBRÜCK, 1893-1900: Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen, τόμ. III-V του Grundriss. (Strassburg).
- HOENIGSWALD H., 1960: Language change and linguistic reconstruction. (Chicago: The Univ. Press).
- ΘΕΟΦΑΝΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΝΤΟΥ Δ., 1973: Εισαγωγή εἰς τὴν ἱστορικὴν-συγκριτικὴν γλωσσολογίαν. ('Αθήνα [παιδικὴ παραδόσεως]).
- KATIČIĆ R., 1970: A contribution to the general theory of comparative linguistics. (The Hague: Mouton).
- LEHMANN W., 1973²: Historical linguistics: An introduction. (N. York Holt, Rinehart and Winston).
- LOCKWOOD W.B., 1969: Indo-European philology. (London: Hutchinson).
- LORD R., 1966: Comparative linguistics. (London: The English Universities Press, "Teach Yourself Books").
- MANESSY-GUITTON J., 1968: L'indo-européen. Στο ἔργο Le langage, 1240-1237. (Paris: Gallimard, "Encyclopédie de la Pléiade).
- _____, 1968: La parenté généalogique. Le langage, 814-864.
- MEILLET A., 1937⁸: Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes. (Paris: Hachette).
- _____, 1925: La méthode comparative en linguistique historique. (Paris: Champion).
- ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ Γ., 1977: Σύνοψη εἰσαγωγή στὴν ἰνδοευρωπαϊκὴ γλωσσολογία καὶ στὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. ('Αθήνα).
- STURTEVANT E., 1949: An introduction to linguistic science. (N. Haven: Yale Univ. Press).
- SZEMERÉNYI O., 1968: Methodology of genetic linguistics. Στο ἔργο Methoden der Sprachwissenschaft, 3-38. (München: Oldenbourg).
- _____, 1970: Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft. (Darmstadt).
- WHITNEY-JELLY, 1898: Ἀναγνώσματα κατὰ τὴν γενικὴν ἀρχὴν τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας ["μεταρρυθμισμένα εἰς τὴν ἑλληνικὴν"] ἀπὸ τὴν Γ. Χατζιδάκι. ('Αθήνα).
- ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ Γ., 1915-16: Γενικὴ Γλωσσολογία [Γ' τ. τῶν Ἀκαδημαϊκῶν Ἀναγνωσμάτων]. ('Αθήνα).

*

*

*